

XULQ-ATVOR OG‘ISHUVLARI: DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYA

Ro‘ziboyeva Azizaxon Abduqahhorovna

azizaroziboyeva27@gmail.com

Andijon viloyati Qo‘rg‘ontepa tuman

27-umumiy o‘rta ta‘lim maktab psixologi

Annotatsiya: Xulq-atvor bu kishilarning atrofidagi muhitga bo‘lgan munosabatini ifodalab beruvchi xususiyat bo‘lib, qadim zamonlardan e‘tirof etib kelinadigan tushuncha. Og‘ishgan xulq atvor esa jamiyat me‘yorlarining og‘ishgan harakatlar tizimidir.

Kalit so‘zlar: Xulq-atvor, jamiyat, me‘yor, og‘ishgan, shaxs, axloq, tuzatish.

Insoniyat qadim zamonlardan o‘z davomchilari bo‘lmish yosh avlod taqdiri haqida qayg‘urib kelgan. Farzandini o‘zidanda baxtli bo‘lishi haqidagi istagi insonni izlanishga, yangi kashfiyotlar yaratishga undadi. Shu bois insoniyat tarixida yangidan yangi ilm eshiklari ochilib bordi. Tabiiyki bunday yangiliklarning ko‘payishi yosh avlod dunyoqarashi, uning rivojlanishiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatmasdan qolmas edi. Har tomonlama rivoj topib borayotgan bugungi kunda yoshlarimiz xulq – atvorida kuzatilayotgan xulq atvor og‘ishuvlariga ko‘plab omillar sabab bo‘lmoqda.

O‘zining ko‘p yillik madaniy tarixiga ega xalqimiz farzand tarbiyasi uning shaxs sifatida kamol topishi, xulq- atvor shakllanishiga alohida e‘tibor qaratib kelgan. Yosh avlodni tarbiyalash, ularda yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirish va kamolga yetkazish muammolari doimo hukumat diqqat markazida turadi. Ma‘naviy boylikni, axloqiy poklikni va jismoniy mukammallikni mujassamlashtirgan, har tomonlama kamol topgan, ijtimoiy jihatdan faol shaxsni shakllantirish borasida sobitqadamlik bilan ish olib borilmoqda.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning 2020-yil yanvar oyida Parlamentga qilgan murojaatida ham “Eng katta boylik-bu aql zakovat va ilm, eng katta meros- bu yaxshi tarbiya ,eng katta qashshoqlik- bu bilimsizlik” deya keltirib o‘tgan fikrlari ham yoshlar tarbiyasi masalasi Davlat ahamiyati darajasida ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbek pedagogi Abdulla Avloniy axloqqa quyidagicha ta‘rif beradi: —Axloq insonlarni yaxshilikka chaqiruvchi, yomonlikdan qaytaruvchi bir ilmdir. Yaxshixulqning yaxshiligini, yomon xulqning yomonligini dalil va isbotlar ila bayon qiladurgon kitobni axloq deyilur.

Axloq – inson hayotida o‘z-o‘zini idora qilish me‘yorlarini, boshqalar bilan munosabatda bo‘lish madaniyatini, halol ishlab, to‘g‘ri hayot kechirish mezonlarini

o‘rgatadi. Ibn Sino: —Axloq har bir kishi uchun o‘z-o‘zini idora qilish ilmidur, deb uning mazmunini ifodalab bergan edi.

Farzandlarimizning zamon talablari darajasida ilm olishi, har tomonlama komil shaxs bo‘lishi uchun davlatimiz ham barcha shart -sharoitlarni yaratib bermoqda.

Yoshlar bu ijtimoiy va yosh guruhlar bo‘lib, ular yoshi va jamiyatdagi ijtimoiy mavqeyiga qarab farqlanadi. Ba’zi olimlar tomonidan yoshlik deganda, jamiyat ijtimoiy rivojlanishi uchun imkoniyat yaratib beradigan, ularga imtiyozlar beradigan, ammo jamiyatning muayyan sohalarida faol ishtirok etish imkoniyatini cheklaydigan yoshlar majmuyi tushuniladi. Yoshlarning jamiyatga moslashishi, ular xulq- atvori va dunyoqarashining shakllanishiga bir qancha ijtimoiy omillarni sabab qilish mumkin.

Avvalo, shaxs ulg‘ayar ekan, turli ijtimoiy munosabatlar tizimi ta’sirida bo‘ladi va ko‘plab ijtimoiy institutlar (oila, mahalla, o‘quv maskanlari, mehnat kollektivlari, norasmiy tashkilotlar, din, san’at, madaniyat va boshk.) bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, shaxsdagi turli g‘oyalar, fikrlar va mafkura mafkuraviy munosabatlar tizimi ta’sirida shakllanib, ular bevosita oila, bog‘cha, maktab va boshqa o‘quv va tarbiya muassasalari orqali o‘sib kelayotgan avlod ongiga singdiriladi.

Iqtisodiy munosabatlar ham shaxs ongi va uning insoniy xususiyatlari shakllanishida katta rol o‘ynaydi. Iqtisodiy omillar asosan yoshlarning ahvoriga ta’sir qiladi. Masalan, bosqichma - bosqich bozor munosabatlariga o‘tayotgan O‘zbekiston sharoitini oladigan bo‘lsak, yangicha iqtisodiy o‘zgarishlar, bozor, rakobat, legalizatsiya va shunga o‘xshash yangiliklar, har bir shaxsning moddiy boyliklar va ularga bo‘lgan shaxsiy munosabatlarida aks etib, uning iqtisodiy ongi, tafakkuri va iqtisodiy xulqi normalarini belgilaydi. Ijtimoiy norma - shaxs hayotida shunday kategoriyaki, u jamiyatning o‘z a’zolari xulq - atvoriga nisbatan ishlab chiqqan va ko‘pchilik tomonidan e’tirof etilgan harakatlar talablaridir. Masalan, o‘zbeklar uchun biror xonaga kirib kelgan insonning kim bo‘lishidan qat’iy nazar, «Assalomu alaykum» deb kelishi – me’yor; o‘quvchining o‘qituvchi bergan topshiriqlarni bajarishi lozimligi – me’yor; xotinning er hurmatini o‘rniga qo‘yishi, qaynonaga gap qaytarmaslik – me’yor; avtobusda yoki boshqa jamoat transportida kichikning kattalarga, nogironlarga o‘rin bo‘shatishi – me’yor va hakoza. Bu me’yorlarni ayrim - alohida odam ishlab chiqmaydi, ular bir kun yoki bir vaziyatda ham ishlab chiqilmaydi. Ularning paydo bo‘lishi ijtimoiy tajriba, hayotiy vaziyatlarda ko‘pchilik tomonidan e’tirof etilganligi fakti bilan xarakterlanadi, har bir jamiyat, davr, millat va ijtimoiy guruh psixologiyada muhrlanadi. Man shu me’yorlarning buzilishi esa bugungi kunda keng tarqalib bormoqda.

Yoshlar dunyoqarashi shakllanishida ma’naviy omillar ham muhimdir. Hozirgi zamonda axloqiy me’yorlarni yo‘qotish va an’anaviy me’yorlar va qadriyatlarni yo‘q

bo‘lib ketish jarayoni kuchaymoqda. Bugunniing yoshlari juda faol yangiliklarga qiziquvchan. Zamonaviy yoshlarning juda ko‘pchiligi har bir sohada faol ,lekin shu bilan birga ayrim toifa yoshlar tarix,iqtisod,siyosat kabi tushunchalar haqida noto‘g‘ri tushunchaga ega bo‘lib qolmoqda. Hozirda yoshlarimizga kelayotgan axborot oqimlarining soni va tezligi yuqori darajada rivojlagan..Ularning kerakligini qabul qilib o‘zlashtirib olish har bir yosh uchun dolzarb masala,chunki yoshlar dunyoqarashi shakllanishida axborotning o‘rni ham alohida ahamiyatlidir.Bugun yoshlarimizga ta’sir qilayotgan televizor,radio va matbuot kabilar o‘rnini asta- sekinlik bilan “internet” nomli raqibiga bo‘shatib bermoqda.Bugun har bir yosh internetdan foydalanish imkoniyatiga ega .Oilaning har bir a’zosida, ayniqsa, yoshlar orasida bugun internetga qarmlikni ko‘rishimiz mumkin.Bugun internet yoshlarimiz dunyoqarashiga kata ta’sir ko‘rsatuvchi omil bo‘lib qolmoqda.Aksariyat yoshlarimiz bugun o‘z muammolariga yechimni internetdan izlashga harakat qilmoqda. Ularni internetga qaramligi natijasida ular xulqida, psixologiyasida keskin o‘zgarishlar kuzatilmoqda.Ayrim yoshlarning haddan ortiq internetga bog‘lanib qolishi natijasida ularda real hayotdan uzoqlashish,o‘z qobig‘iga o‘ralib qolish va sog‘ligida ham o‘zgarishlar kuzatilmoqda.Mana shu bir nechta omil va sabablar ta’srida xulq-atvorda og‘ishlar sini keskin ortib bormoqda.

Bugungi kunda xulq-atvor og‘ishuvlarini erta aniqlash va tuzatish borasida ko‘plab tadqiqot va izlanishlar olib borilmoqda.

Shu o‘rinda og‘ishgan xulq atvorga ta’rif berib o‘tsak. Og‘ishgan xulq bu-jamiyat tomonidan qabul qilingan yoki rasman o‘rnatilgan ijtimoiy me’yorlarga mos tushmaydigan axloq shakli bo‘lib,og‘ishgan xulq atvor kishilari bu o‘z harakatlari orqali jamiyatda o‘zlari tomonidan yaratilgan yangi jamiyat me’yorlariga zid hatti-harakatlarni amalda qo‘llovchi kishilardir.Og‘ishgan xulq xususiyatlari haqida so‘z yuritadigan bo‘lsak bu insonning o‘zi yoki atrofidagi shaxslarga nisbatan zarar keltirishi hisoblanadi ,bu quyidagicha bo‘lishi mumkin:

Ma’naviy-moddiy zarar keltirish,jismoniy zarar yetkazish,salomatligining yomonlashuvi bo‘lishi mumkin. Deviant (og‘ishgan) axloqning eng keyingi havfli ko‘rinishi bu shaxsga va atrofidagilarga nisbatan ko‘proq zarar berishi mumkin,masalan jinoyatlar, giyohvand moddalar iste’moli.

Xulosa qilib aytganda, og‘ishgan xulq-atvor psixokorreksiyasi bu kechiktirib bo‘lmas muhim vaziyat hisoblanadi. Bir kishining jamiyatdan voz kechib,me’yorlarni tan olamsligi bu jamiyat uchun katta yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.Og‘ishgan xulq atvorni sog‘lom faol hayotga qaytarish,jamiyatga qo‘shishda eng avvalo uning yonidagi yaqinlari va atrofidagi insonlar unga ko‘mak berishi hayotning yorqin jabhalarini ko‘rsatib bera olishi bilan muhimdir.

Tavsiya sifatida shuni aytish mumkinki, deviant xulqli o‘smirlar va kishilar bilan ishlashda ularni tuzatishda mutaxassis –ruhshunos o‘z mijoziga kerakli bo‘lgan usul va vositalarini taklif qiladiki, bu vositalar ijobiy o‘zgarishlarini olib kelsin. Albatta o‘smir bilan ruhshunos hamkorlikda faoliyat olib borishi uchun oradagi munosabat halollikka, javobgarlikka, mas’uliyatlikka, bir-birini qo‘llab-quvvatlash, hurmat qilishga asoslangan bo‘lishi lozim. Huquq buzarlikka moyil o‘smirlarning deviant xatti-harakatini pedagogik profilaktika qilishda bir qator olimlar tomonidan ishlab chiqilgan metodikalar asosida savolnomalar, testlar, anketa savollari ishlab chiqilganva bulardan o‘smirlarda shakllanib ulgurilgan salbiy, deviant xatti-harakatni keltirib chiqaruvchi omillar va sabablarini aniqlash, ota-onalar, maktab rahbarlari, o‘qituvchilar, psixologlarga amaliy yordam sifatida foydalanish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh Mirziyoyev .Parlamentga murojaatnonasi. 2020-yil yanvar.
2. D. Abdullayeva. N.Ismoilova “Ijtimoiy psixologiya”
3. Jo‘rayeva Gulasal.”Shaxs dunyoqarashi va e’tiqodini o‘zgartiruvchi omillar.
4. Xoluqova Zarnigor “Xulq-atvorni shakllantirish-shaxsni tarbiyalashning asosiy yo‘nalishi sifatida ”
- 5.Y.L.Olimov ”Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi” o‘quv qo‘llanma 2.020
6. ”O‘quvchi yoshlarning ijtimoiy –psixologik muammolari va yechimlari”Respublika psixologlar konfrensiyasi
7. Internet manbaalari.